

PATAY PÁL

(1914. DECEMBER 8. – 2020. OKTÓBER 4.)

„Harangok, harangok – számontartanak engem is.
Jönnek a harangok értem.” (Nagy László)

Kegyelemnek tekintette, hogy átélhette a két dátum közt eltelt hosszú századot. „Az életet már megjártam” – idézte kedves költőjét, Arany Jánost 100. születésnapján megjelent önéletrajzában. Megjárta ő is – gyalog, omnibuszon, szekéren és automobilon –, és messzire jutott. A rá jellemző szerénységgel úgy gondolta, a benne munkáló gének készítették őt a múlt kutatására. Nagy múltú nemesi, főnemesi családból származott, ősei már a kora újkorban országos ügyekben forgolódtak. Büszkén emlegette dédapját, báró Prónay Gábort, aki három nyelven adta ki Magyarország első néprajzi vonatkozású könyvét *Vázlatok Magyarhon népeletéből* címmel (1855). Nagypjától, az 1848-ban született Prónay Dezsőtől sokat hallott a magyar történelemről, és tőle örökölte első régészeti témájú köteteit, az *Archaeológiai Értesítő* régi évfolyamait, Hampel *Bronzkorát*, *A magyar honfoglalás kútfit*. Dédapja unokatestvérei Kubinyi Ferenc régész, az első magyarországi őskori feltárás vezetője és Kubinyi Ágoston, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója (1843–1869) voltak.

Tizenöt éves korában a taktabáji nagybácsinál nyaralt éppen, amikor egy árokásó munkás egy cserépfazekat hozott be a Patay-kastélyba. Másnap egy zsebkéssel felszerelve indult a helyszínre, ahol az összetört edényekben lelt megégett csontokból urnatemetőre utaló nyomokat ismert fel. Az épőbb darabokat egy vasárnapon beadta a Nemzeti Múzeumba. A hétvégén ügyeletes muzeológus, Fettich Nándor régész (1941–1945 között főigazgató) Márton Lajoshoz irányította a kamaszfiút, akit ő később egy tanítási napon – görögóra helyett – keresett fel. Márton figyelmét nemcsak az értékes lelőhely keltette fel, hanem az okos, érdeklődő diák személye is. Könyveket adott neki kölcsön, és a diák később, a debreceni Magyar Királyi Mezőgazdasági Akadémia hallgatójaként is vissza-visszajárt a múzeumba. Tompa Ferenc javaslatára beiratkozott a Pázmány Péter Tudományegyetemre, ettől kezdve vonattal ingázott Debrecen és Budapest között. Az akadémián három év

Patay Pál 104. születésnapján 2018. december 10-én, (MNM Központi Adattár, Múzeumtörténeti Fotó Gyűjtemény, ltsz. MTAdf/8015-2022.14.)

alatt megszerezte a mezőgazdász diplomát. 1938 nyarán leadta a bölcsészdiSSERTációját, 1939 elején szigorlatozott. Tompa várta őt a tanszékre, a történelem azonban közbeszólt: az alakulatával együtt be kellett vonulnia Kárpátaljára, ezért csak őszől tudta betölteni a tanársegédi állást. 1944-től mint tartalékos tüzérhadnagy rövid frontszolgálatot követően Csepelen fogságba került, s ezt követte a „két és fél éves tanulmányút” – a szovjet hadifogság. Hazatérve a földreformban meghagyott száz holdon gazdálkodott, meg is nősült. 1949-ben az egyetem megszüntette díjtalan tanársegédi állását, és még abban az évben egy állami gazdaságnak bérbe adta, majd ellenszolgáltatás nélkül átadta gazdaságát. A tehetséges, fiatal, de származása miatt osztályidegen régész a balassagyarmati Palóc Múzeumba került.

1957-ben Korek József, a Művelődési Minisztérium akkori múzeumi osztályvezetője helyezte át a Nemzeti Múzeumba, ahol régész–muzeológusként, majd a Régészeti Adattár osztályvezető-helyetteseként dolgozott. Nyugdíjazását követően 1988-ig fél-, majd 1993–1995 közt teljes állásban tudományos tanácsadóként is segítette az intézményt.

1951-ben történt, amikor egy mamutfog miatt Nógrádszakálra kellett kiszállnia, hogy egy kútásó munkás javaslatára felkapaszkodott a helyi templomtoronyba, és leolvasta az évszámot a harangról: 1523. Legközelebbi pesti útja alkalmával bement a Nemzeti Múzeum akkori főigazgató-helyetteséhez, Mihalik Sándorhoz, a kiváló művészettörténészhez, hogy megkérdezze, ki foglalkozik Magyarországon a harangokkal. A Rákosi-érában senki sem foglalkozott velük, így kezdte Patay Pál a harangöntés történetének kutatását. Hazánk Európa első harangöntőműhelyével büszkélkedhet, a kontinens legrégebbi, máig megszólaltatható harangja pedig Csolnok határában került elő. Amikor Szent II. János Pál pápa 1991-ben Magyarországon járt, az esztergomi bazilika előtt celebrált misén Patay Pál javaslatára a csolnoki harang kondult meg a pápa bevonulásakor. A magyar harangok felkutatása és dokumentálása során Patay Pál mintegy 16 000 harangot katalogizált.

A régész–muzeológus a réz- és bronzkor elismert szaktekintélye. Pályájának legjelentősebb fejezete a tiszaluc-sarkadi rézkori telep feltárása 1974 és 1990 között. Számos egyéb temető és telep kutatása fűződik a nevéhez, például Fényeslitke (rézkori temető), Korlát (őskőkori és újkőkori kőeszközkészítő műhelytelep), Tiszavalk-Kenderföld (rézkori telep és temető), Tisza-

valk-Tetes (rézkori telep és temető), Poroszló-Aponhát (újkőkori és bronzkori telep), Mátraszőlős (késő vaskori kelta temető), Alsótelekes (kora vaskori szkíta temető). Büszke volt a szarmata kori Csörsz-árok feltárására is, valamint arra, hogy az ebből a kutatásból született, Garam Évával és Soproni Sándorral közösen megírt monográfiája két kiadást is megért. Azt vallotta, hogy a régész nem állhat meg a saját ismereteivel az egyetemi szinten, hanem képeznie kell önmagát, kutatnia kell, de a megszerzett tudás csakis a terepi tapasztalattal ötvözve válhat gyümölcsözővé.

Aktív szereplője volt a tudományos közéletnek, többek között a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társaság, a *Deutsches Museum in Burg Greifenstein* tudományos tanácsa, a *L'Union International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques* (UISPP) fogadta tagjainak sorába. Sokrétű munkásságát számos elismeréssel jutalmazták. 1943-ban, alig huszonnyolc évesen a kiemelkedő tudományos eredményeket felmutató régészeknek járó Kuzsinszky Bálint-émlékéremmel díjazták. Elnyerte a Móra Ferenc- (1970) és a Rómer Flóris-émlékérmeket (1978). 2004-ben a Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztje, 2014-ben a Magyar Érdemrend tisztikeresztje kitüntetésben részesült. 2020 márciusában ő lett a 400 éves múltra visszatekintő Eötvös Loránd Tudományegyetem legelső zafirdiplomása, a diplomaszerezése nyolcvanadik évfordulóján Borhy László rektor köszöntötte.

Orgona Angelika
Magyar Nemzeti Múzeum
orgona.angelika@hnm.hu